

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

NGUYỄN LONG HÙNG

**NGHỆ THUẬT TRÀO PHÚNG
TRONG SÁNG TÁC CỦA VŨ BẢO SAU NĂM 1986**

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

Thái Nguyên - 2015

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đề tài luận văn khoa học: “*Nghệ thuật trào phúng trong sáng tác của Vũ Bảo sau năm 1986*” với các số liệu, kết quả nghiên cứu trong luận văn là trung thực và chưa từng được ai công bố trong bất cứ công trình nào khác, hoàn toàn là công trình nghiên cứu của tôi.

Tác giả luận văn
Nguyễn Long Hưng

Lời cảm ơn

Để hoàn thành luận văn này tôi xin chân thành cảm ơn :

- Ban Giám hiệu, Ban Chủ nhiệm Khoa Ngữ văn, Khoa Sau đại học Trường Đại học Sư Phạm - Đại học Thái Nguyên.

- Các thầy, cô giáo ở Viện Văn học, Trường Đại học Sư phạm I Hà Nội, Trường Đại học Sư Phạm Thái Nguyên đã trực tiếp giảng dạy tôi trong suốt khoá học.

Đặc biệt tôi xin được bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc đến PGS.TS Nguyễn Bích Thu người đã động viên, giúp đỡ tôi rất nhiều trong suốt quá trình viết luận văn. Cuối cùng tôi xin chân thành cảm ơn gia đình, bạn bè, đồng nghiệp đã động viên, khích lệ, tạo điều kiện và giúp đỡ tôi trong suốt quá trình học tập và nghiên cứu.

Tác giả luận văn

Nguyễn Long Hưng

MỤC LỤC

Trang

Trang phụ bìa	
Lời cam đoan.....	i
Lời cảm ơn.....	ii
Mục lục.....	iii
PHẦN MỞ ĐẦU	1
1. Lí do chọn đề tài	1
2. Lịch sử vấn đề	2
3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu.....	7
4. Mục đích và nhiệm vụ của đề tài	7
5. Phương pháp nghiên cứu.....	8
6. Đóng góp của đề tài.....	8
7. Cấu trúc của luận văn	8
Chương 1. VĂN HỌC TRÀO PHÚNG VÀ SÁNG TÁC CỦA VŨ BẢO SAU NĂM 1986	9
1.1. Vài nét về văn học trào phúng Việt Nam.....	9
1.1.1. Giới thuyết một số khái niệm.....	9
1.1.2. Những tiền đề lịch sử, xã hội chủ yếu làm hồi sinh văn học trào phúng Việt Nam sau 1986.....	11
1.1.3. Văn học trào phúng trong văn học Việt Nam sau 1986.....	14
1.2. Hiện thực cuộc sống và con người trong sáng tác của Vũ Bảo sau năm 1986.....	18
1.2.1. Hiện thực xã hội và con người trong và sau chiến tranh	19
1.2.2. Hiện thực xã hội và con người trong cuộc sống đời thường.....	26
1.2.3. Hiện thực xã hội và con người qua thế giới tâm linh, hoang đường.....	40
Chương 2. NHÂN VẬT, TÌNH HUỐNG VÀ CỐT TRUYỆN MANG TÍNH TRÀO PHÚNG TRONG SÁNG TÁC CỦA VŨ BẢO SAU NĂM 1986	44

2.1. Nhân vật trào phúng	44
2.1.1. Cách đặt tên nhân vật	45
2.1.2. Khai thác những yếu tố trái tự nhiên: chân dung, hành động, ngôn ngữ,.....	48
2.2. Tình huống truyện	52
2.2.1. Tình huống ngẫu nhiên	53
2.2.2. Tình huống nghịch lí, ngược đời.....	55
2.2.3. Tình huống lật tẩy tính chất vô nghĩa lý của hiện tượng, nhân vật.....	59
2.3. Cốt truyện.....	63
2.3.1. Cốt truyện đối lập - tương phản	63
2.3.2. Cốt truyện tăng cấp và kết thúc bất ngờ.....	67
2.3.3. Cốt truyện phân mảnh	70
Chương 3. GIỌNG ĐIỆU VÀ NGÔN NGỮ NGHỆ THUẬT MANG TÍNH TRÀO PHÚNG TRONG SÁNG TÁC CỦA VŨ BẢO SAU NĂM 1986...	74
3.1. Giọng điệu trào phúng.....	74
3.1.1. Giọng trào phúng - phê phán.....	74
3.1.2. Giọng trào phúng - xót xa, phẫn uất.....	77
3.1.3. Giọng trào phúng - giễu nhại	82
3.1.4. Giọng trào phúng - triết lý.....	84
3.2. Ngôn ngữ trào phúng	87
3.2.1. Lạ hóa	87
3.2.2. Các thủ thuật ngôn ngữ	89
PHẦN KẾT LUẬN	97
TÀI LIỆU THAM KHẢO	100

PHẦN MỞ ĐẦU

1. LÍ DO CHỌN ĐỀ TÀI

Trong lịch sử hình thành và phát triển của văn học Việt Nam, tuy chưa bao giờ là một chủ lưu, nhưng văn học trào phúng Việt Nam vẫn bám rễ và tồn tại qua nhiều thời kì, và trong những thời đại nhất định đã đạt được những thành tựu đáng trân trọng. Từ truyện cười trong văn học dân gian, thơ văn trào phúng thời trung đại cho đến sáng tác hiện đại, dù ở thời kì nào những sáng tác này cũng đều phát huy được sức mạnh và ưu thế vốn có của nó, nói như C.Mác là dùng tiếng cười để giã từ quá khứ một cách vui vẻ. Cho nên, nghiên cứu sáng tác trào phúng là nghiên cứu một cách tiếp cận và phản ánh hiện thực độc đáo.

Từ khi thống nhất đất nước năm 1975, đặc biệt là từ sau Đại hội Đảng lần thứ VI năm 1986, xã hội Việt Nam đã có những bước chuyển biến lớn lao ở nhiều phương diện, cả kinh tế - xã hội lẫn tư duy của con người. Hòa trong dòng chảy chung đó, văn học cũng có những vận động, đổi mới mà đáng kể nhất là sự trỗi dậy của ý thức cá nhân. Ý thức ấy đã thôi thúc các nhà văn tìm tòi, đổi mới về đề tài cũng như tư tưởng nghệ thuật và cách viết. Giã từ cảm hứng sử thi với giọng điệu ngợi ca của văn học thời chiến, các tác giả đã đi sâu vào khám phá đời sống và con người với nhiều biểu hiện phong phú và phức tạp của nó. Nhiều cảm hứng, giọng điệu vốn tạm thời lắng xuống ở thời kì trước nay được hồi sinh mạnh mẽ, trong đó không thể không kể đến cảm hứng trào lộng với giọng điệu hài hước, giễu nhại. Văn học trào phúng lại tiếp tục dòng chảy và sứ mệnh của nó.

Trong quá trình đổi mới ấy, nhiều cây bút đã dùng tiếng cười như một phương tiện chủ yếu để phản ánh hiện thực. Có thể kể ra đây như Nguyễn Khải, Ma Văn Kháng với giọng châm biếm nhẹ nhàng mà chua cay; Tạ Duy Anh với giọng trào lộng, châm chích; Chu Lai, Lê Lựu với giọng tự trào; Hồ

Anh Thái, Thuận với giọng giễu nhại,... Cùng đứng trong hàng ngũ của các nhà văn trào phúng, Vũ Bão đã định danh mình với *cái nhìn biết cười vào cuộc đời*. Hành trình sáng tác của ông tạo nên một dòng cười: dòng cười Vũ Bão. Vũ Bão có một lối văn châm biếm đặc biệt. Nhiều truyện của ông không những nổi tiếng ở trong nước mà còn được dịch ra tiếng nước ngoài và được bạn bè quốc tế đón nhận nồng nhiệt. Tuy nhiên cho đến nay, vẫn chưa có những công trình nghiên cứu có quy mô về văn chương nói chung và về nghệ thuật trào phúng nói riêng trong hệ thống sáng tác của Vũ Bão. Đi sâu nghiên cứu về nghệ thuật trào phúng trong sáng tác của Vũ Bão, chúng tôi mong muốn góp phần khai phá thêm văn học trào phúng Việt Nam, đồng thời khẳng định vị trí và tài năng của nhà văn này trong văn học Việt Nam hiện đại.

2. LỊCH SỬ VẤN ĐỀ

Nhìn chung, cho đến nay lịch sử nghiên cứu về con người và văn chương Vũ Bão còn rất sơ sài. Chưa có những công trình nghiên cứu dày dặn, chuyên sâu mà chủ yếu là những bài phê bình, bài giới thiệu tác phẩm hoặc những bài phỏng vấn nhà văn đăng trên một số báo in và trang mạng. Tuy nhiên, qua khảo sát, chúng tôi thấy những bài viết này đã bước đầu đã khắc họa được chân dung con người cũng như nét độc đáo trong sáng tác của Vũ Bão. Có thể chia những bài viết này thành hai nhóm: nhóm bài viết, bài phỏng vấn Vũ Bão và nhóm bài phê bình, giới thiệu về sáng tác của nhà văn.

Ở nhóm bài thứ nhất, các tác giả tập trung khắc họa chân dung con người Vũ Bão - yếu tố có ảnh hưởng lớn đến sáng tác. Ngoài đời, Vũ Bão trước sau luôn được bạn bè, đồng nghiệp coi là một cây cười: *Khi nhắc đến Vũ Bão, người ta nhớ nhất cách nói chuyện hóm hỉnh, cách pha trò có duyên và tiếng cười luôn nổ giòn như pháo...*[14]. Tiếng cười như là thứ duyên nợ truyền kiếp và trở thành một dấu hiệu nhận biết con người ông: *Vũ Bão là người sinh ra để cười. Mỗi tế bào trong người anh đều muốn được cười. Cười trong tác phẩm. Cười trong cuộc đời. Cười như một đứa trẻ. Và cười như một*

ông lão lồi đời giễu tất cả [51]. Với khiếu khôi hài bẩm sinh [63] và cái “tạng” của một nhà văn có khiếu trào phúng [40], dường như tiếng cười đã trở thành một thứ căn cước định danh Vũ Bảo trong làng văn Việt Nam. Nhà văn Hồ Anh Thái, một cây bút trào phúng nổi tiếng cũng từng nói: *Sinh thời, dường như lúc nào nhà văn Vũ Bảo cũng tìm ra chuyện để cười* [45].

Tiếng cười của Vũ Bảo là tiếng cười vỡ ra từ hiện thực, quan trọng hơn, nó gắn liền với sự thật, với một con người bản lĩnh. Trong hành trình đi tìm sự thật biết cười, khi trả lời phỏng vấn báo điện tử *Vietnamnet* ngày 10/02/2004, nhà văn quan niệm: *Cuộc đời người cầm bút, - theo ông - thờ bằng lá phổi của mình, đi bằng đôi chân của mình, nhìn đời bằng đôi mắt của mình, suy nghĩ lẽ đời bằng cái đầu của mình và không bao giờ chịu viết bằng ngòi bút đã bị bẻ cong* [28]. Cuộc sống có bao cái đáng cười, nhưng có cái đáng cười lại thuộc về những “vùng nhạy cảm” mà không phải nhà văn nào cũng dám phóng bút. Nói về sự cười trong văn chương, Vũ Bảo tâm sự: *Người đời cười những chuyện vô lý mà có thật trong cuộc đời, cười những chuyện nhảm nhí, nhớ những của thiên hạ. Những chuyện đó diễn ra hằng ngày, nhưng quan trọng là có ai dám phê phán nó hay không, và tôi đã thẳng thắn viết ra những điều đó.(...) Tôi thấy cuộc đời có nhiều chuyện đáng cười, có khi còn hay hơn những chuyện cười đã in trên báo hay viết thành sách. Tôi vui miệng kể cho bạn bè nghe những câu chuyện tự sáng tác, họ cười, tôi thử viết truyện ngắn, bạn đọc cười* [68]. Phát hiện sự nhạy cảm với cái hài của Vũ Bảo, nhà nghiên cứu Hoài Nam đã nhận định: *Dường như ở bất cứ lĩnh vực nào của đời sống, ở bất cứ nơi nào có sự trái khoáy của việc lẫn lộn giữa cái thật và cái giả, cái đẹp và cái xấu, cái tử tế và cái nhem nhếch, cái hợp lý và cái phi lý... là Vũ Bảo đều xuất hiện và cất tiếng cười (...)*. Tác giả bài viết cũng nhận thấy *tiếng cười hài hước của Vũ Bảo là tiếng cười gắn chặt với đời sống, phản ánh trực tiếp đời sống, mang đậm hơi thở đời sống* [41]. Với ông, tiếng cười trong văn chương không phải là để thể hiện thái độ *hằn học, ác ý*

hay cười đồng [41], mà tiếng cười cất lên là để *châm biếm những thói tật tràn lan trong xã hội, không phân biệt tầng lớp, địa vị, ngành nghề, vùng đất* [69], *để bảo vệ cái thiện, cái chân, chống lại cái ác, cái nguy* [68]. *Ào ào như thế (như cái tên Vũ Bão - người viết), ông cuốn ta đi cùng các câu chuyện của mình, sôi nổi, rất nhiều hài hước, giàu tình cảm, và không ngại ngùng* [13]. Xuất phát từ đời sống, tiếng cười của Vũ Bão lại trở về với đời sống để thanh lọc tâm hồn con người, giúp họ sống tốt hơn, sống đẹp hơn. Tóm lại, từ những ý kiến đánh giá của các tác giả và lời phát biểu của nhà văn nói trên, có thể thấy Vũ Bão không chỉ là một con người hài hước, tôn trọng sự thật, mà còn là người biết *đi tìm sự thật biết cười* [41].

Trong nhóm bài viết thứ hai, các tác giả chủ yếu tập trung đánh giá sự ảnh hưởng, những nét độc đáo, bước đầu ghi nhận những thành công và vị trí của Vũ Bão trong nền văn học Việt Nam nói chung và văn học trào phúng nói riêng.

Nhận xét về mối quan hệ của truyện ngắn Vũ Bão với văn học dân gian, Bùi Việt Thắng khẳng định sự ảnh hưởng của truyện tiểu lâm dân gian đối với tác phẩm của ông: *Thi pháp truyện ngắn hiện đại cho chúng ta nhận biết về tính chất phong phú của hình thức thể loại “nhỏ” trong sự tiếp biến truyện kể dân gian: truyện tiểu lâm có chỗ đứng đặc biệt trong truyện ngắn Nguyễn Công Hoan, Vũ Bão...* [58]. Có tác giả còn cho rằng, *Vũ Bão có một lối văn châm biếm đặc biệt, được xem như là hậu duệ của nhà văn lớn Nguyễn Công Hoan* [28].

Ở bài viết đánh giá về đội ngũ nhà văn Việt Nam viết truyện ngắn đương đại, Lê Dục Tú đã khẳng định: *Với sự kết hợp tư duy sắc sảo nhanh nhạy của một nhà báo và sự mẫn cảm, tinh tế của một nhà văn, truyện của Vũ Bão vẫn tiếp tục chinh phục bạn đọc ở giọng điệu giễu nhại, tự trào của lối văn trào lộng với tiếng cười nhân bản, hồn hậu, ở khả năng sử dụng đặc địa ngôn ngữ dân dã, đời thường và cách kể chuyện hóm hỉnh, có duyên* [52]. Các tác phẩm

của Vũ Bão mang đậm nét hoạt kê, giọng điệu trào phúng, giễu cợt [69]. Vũ Thị Thường cũng nhận định: *Vũ Bão là một cây bút trào lộng, lối viết dí dỏm, súc tích (...) lôi cuốn người đọc từ đầu chí cuối* [63]. Ở khía cạnh khác, Hoàng Định còn cho rằng, tiếng cười trong tác phẩm của Vũ Bão không đơn thuần để giải trí: *Vũ Bão có lối viết hóm hỉnh, dễ đọc, nhưng đằng sau câu chữ là những tầng ý sâu sắc* [18]. Đó là những *tác phẩm giản dị, gần gũi, hài hước, dí dỏm song lại ẩn chứa nhiều tầng lớp ý nghĩa sâu xa, khó quên* [32].

Một số tác giả khác lại chỉ ra nét riêng trong sáng tác của nhà văn. Khi dịch tác phẩm của Vũ Bão, dịch giả người Nhật Kato Sakae nhận định: *Truyện của ông ấy có cách viết rất trẻ, lại mới lạ* [43]. Trong các tác phẩm của ông, *tinh thần hài hước lúc nào cũng vượt trội, và tinh thần hài hước này lúc nào cũng tràn đầy trong tác phẩm của Vũ Bão. “Người vãi linh hồn”, “Người chưa có chiến công”, “Người không có tên trong từ điển”... là những tập sách khiến Vũ Bão không lẫn vào ai* [40]. Tác giả Hoài Nam, trong bài viết ***Vũ Bão và tiếng cười triết luận*** cũng có nhận xét tương tự: *Tiếng cười hài hước của Vũ Bão là thứ tiếng cười rất đặc biệt, thậm chí không giống ai. Nó là tiếng cười “xả láng”. Nó là tiếng cười phanh phui, quất roi vào cái giả cái xấu cái đáng ghét trong đời sống. Nó là tiếng cười có ý nghĩa điều chỉnh xã hội v.v... Trên cơ sở đó, người viết còn chỉ ra chất trí tuệ, tầm vóc tiếng cười trong truyện ngắn trào phúng của Vũ Bão:...ở một số trường hợp, tiếng cười hài hước của Vũ Bão đã chạm tới những vấn đề triết luận, và mang tầm của triết luận* [41]. Đó không còn là tiếng cười để giễu cợt, phê phán. Cao hơn thế, nó khiến người ta nghĩ về những vấn đề rộng lớn hơn, mang tính qui luật của đời sống. Đặc biệt hơn, tác giả Bùi Ngọc Tấn còn phát hiện hành trình văn chương của Vũ Bão như một dòng chảy lạ mà không nhiều cây bút có được: *Một mình anh làm nên một dòng riêng. Anh ra đi, bè bạn mất một tiếng cười, văn học mất một dòng cười. Dòng cười Vũ Bão* [51]. Những cái